

Türkiye İpekböcekçiliğinde Kadının Rolü ve Önemi^A

Ümran ŞAHAN¹, Şule TURHAN^{2*}

Öz: Türkiye, ipekböceği yetiştiriciliğinde 1500 yıllık tarihi bir geçmişe sahiptir. İpekböcekçiliği dünyada, emek yoğun üretim yapan tarımsal temelli kırsal sanayilerden biridir. Sektörde kadın işgücü önemli bir rol oynamaktadır. Bu araştırma, ipekböcekçiliğinde kadın işgücünün önemi ve rolünün belirlenmesi amacı ile yürütülmüştür. Bu amaçla, Bursa'nın Büyükşehir İlçesi ve Bolu'nun Göynük İlçesi'nde 8 damızlık koza üreticisi ile yüz yüze görüşülerek anket yapılmıştır. Ayrıca ipekböceği yumurta üretiminde çalışan genç kız-kadın çalışanların yaş ve eğitim düzeylerine ait bilgiler Kozabirlik'ten elde edilmiştir. Araştırma sonuçları; ipekböcekçiliği yetiştiriciliğinde kadın işgücünün oranının (%66,77) erkek işgücü oranından daha yüksek olduğunu göstermiştir. Yaprak kıyma, larva besleme, yatak temizliği, askıların hazırlanması, koza hasadı ve temizlik aşamaları kadınlar tarafından yapılmaktadır. Dut ağaçlarının bakımı, budaması ve dezenfeksiyon işlemi haricinde kadın işgücünün rolü ve önemi büyüktür. İpekböceği yumurta üretim aşamasında tamamen kadınlar çalışmakta olup bunların büyük bölümü Kozabirlik'in geçici kadrosunda yer alan mevsimlik işçilerdir. Bunların % 69.4'ü lise öğrenimine devam etmekte, % 10.9'u da önlisans-lisans eğitimi almaktadır. Ayrıca 'Bursa İpeği Hayat Buluyor' projesi kapsamında kozadan ipek çekimi aşamasında 35 kadın işçi çalışmaktadır. Elde edilen ipeklerden köylerde kadınlar tarafından ipek halı dokunarak yüzlerce kadına istihdam yaratılmaktadır. Kadın işgücü ipekböcekçiliğinin tüm üretim aşamalarında yaklaşık %90'lık bir oranla aktif rol almakta, hem ülke ekonomisine hem de kırsal kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İpekböcekçiliği, Bursa, kadın işçi, işgücü.

^A Bu makale kapsamında uygulanan anket formu için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)'ndan 03.06.2020 tarih ve 2020-03 oturum sayısı kararıyla onay alınmıştır.

* **Sorumlu yazar/Corresponding Author:** ² Şule TURHAN, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bursa, Türkiye, sbudak@uludag.edu.tr, [OrcID 0000-0001-9155-8170](https://orcid.org/0000-0001-9155-8170)

¹ Ümran ŞAHAN, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, Bursa Türkiye. umran@uludag.edu.tr, [OrcID 0000-0002-4912-0551](https://orcid.org/0000-0002-4912-0551)

The Role and Importance of Woman in Sericulture in Turkey

Abstract: Turkey has a historical background of 1500 years in sericulture industry with experience and traditional technologies. Sericulture is one of the important labour intensive agro-based rural industries in the world. Women play a very crucial role in the sericulture industry. The target of this research is to determine the importance and role of the female labor in sericulture. For this purpose, a face to face questionnaire was conducted with 8 breeding cocoon producers in Büyükşehir District in Bursa and Göynük District in Bolu. In addition, the data on the age and education level of female employees was obtained from Kozabirlik. The results show that the ratio of female labor in silkworm breeding is higher than male labor with 66.77%. In silkworm rearing, women perform leaf-cutting, larvae feeding, bed cleaning, prepare cocooning frames, cocoon harvesting and cleaning in silkworm rearing. Except for the maintenance, pruning and disinfection of mulberry trees, the role and importance of the female labor is high. In silkworm egg production stages, almost all the employees are women and they are employed as seasonal workers by Kozabirlik. 69.4% of them, continue their high school education and 10.9% of them are going through their associate-degree educations. In addition, within the scope of the 'Bursa Silk comes back to life' project, 35 women workers work at the silk drawing stage from the cocoon. Employment is being produced in villages for hundreds of women, by producing silk carpet by using self-produced silk. The female labor has an active role in all of the stages of silkworm production with a percentage of about %90, and they provide a big contribution to both rural development and country economy.

Keywords: Sericulture, Bursa, women worker, labour.

Giriş

M.Ö. 2600'dan beri yetiştirilen ve günümüze kadar önemini koruyarak gelmiş olan ipekböceği, binlerce yıldır dokuma sanayinin en değerli, en pahalı doğal hammaddesi olan ipeği bizlere sunmaktadır. Ülkemiz için milli, tarihi, kültürel ve ekonomik değerlere sahip ipekböcekçiliği inişli-çıkışlı dönemler geçirmesine rağmen geleneksel ve yardımcı bir tarımsal faaliyet olarak varlığını sürdürmekte olduğu için özellikle kırsal alandaki gizli işsizliğin önlenmesi açısından desteklenmesi büyük önem taşımaktadır (Şahan, 2011). İpekböceklerinin ilk defa kültüre alındığı ve bunların ürünü olan kozalarından ipek çekildiği yer Çin'dir. Akdeniz Bölgesi'nin doğusundan, Eski Çin uygarlığına kadar Asya'yı bir uçtan bir uca geçen kervan yoluna "İpek Yolu" adı verilmektedir. Bursa İli özellikle Bizanslılar döneminde ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında uluslararası ticaret merkezi konumundadır. Ayrıca ipeği ile ünlü bir şehirdir (Şahan, 2011).

İpekböcekçiliği Anadolu'ya ilk defa 552 yılında Bizans imparatorluğu zamanında girmiştir. Öncelikle Bursa ve çevresine daha sonra da Marmara Bölgesi'ne yayılmıştır. Anadolu'da ve Bursa'da 15. ve 16. yy. da mal alışverişi başlamış ve İran, Hindistan ve Çinli tüccarların uğrak merkezi haline gelmiştir (Anonim, 2008, Peker, 2013, Şahan, 2013, Yurtoğlu, 2017). Bursa merkez olmak üzere Anadolu'da ipekli dokuma 14. yüzyılda

başlamış, özellikle 16. yüzyılda Bursa’da “kadife”, “kemha” ve “tafta” adıyla dokunan kumaşların dünyanın birçok ülkesi tarafından talep edildiği bilinmektedir. 1800’lü yıllarda ipekli dokuma Anadolu’da en üst seviyeye ulaşmış ancak Fransa’da başlayan Pebrin hastalığı Avrupa, Anadolu ve Ortadoğu’yu olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Süveys Kanalı’nın açılması Çin ve Japon ipeğinin batıya ulaşımını kolaylaştırdığı için Osmanlı İpeği’ne ilgi azalmıştır (Şahan ve Kara, 1996, Anonim, 2008, Şahan, 2011). 1888 yılında Bursa’da Harir Dar-ül Talimi Okulu’nun açılması ile pebrin hastalığından arı yumurta üretimi sonucu yapılan üretimle ipekböcekçiliği altın çağını yaşamış ve ham ipek üretimimiz 1910 yılında bugüne kadar elde edilen en yüksek değer olan 1970 tona yükselmiştir (Şahan ve Karagözlüoğlu, 2009, Günay, 2013). Türkiye’de 1990 yılına kadar yıllık ortalama 2000 ton olan yaş koza ve 300 ton olan ham ipek üretimi Çin’in 1989 yılında ham ipek fiyatlarında indirim yapmasının ardından yaş koza fiyatı 4.40 \$’dan 1.95 \$’a gerilemiş ve mağdur olan üreticilerin büyük çoğunluğu dut ağaçlarını sökmüşlerdir. Ardından üretimi etkileyen diğer faktörlerle birlikte koza üretimi 1990-2001 arasındaki 11 yılda yaklaşık %98 oranında azalmıştır. Kozabirlik’in yoğun çabaları ve devletçe verilen büyük desteğin devamlılığı sayesinde yaş koza üretimi azalma göstermekle birlikte üretim devam etmektedir.

Türkiye’nin hemen hemen tüm bölgeleri ipekböceği yetiştirmeye ve koza üretmeye uygun fiziksel koşullara ve iklimsel özelliklere sahiptir. İpekböceği yetiştirmede gerekli malzemeler son derece basit ve ucuz olup, yeni çıkmış ipekböceği larvaları ücretsiz olarak Kozabirlik tarafından sağlanmaktadır. Damızlık kozalar ortalama askıya çıkma tarihinin 8. gününde üreticiler tarafından hasat edilerek Kozabirlik yetkililerince üreticilerden teslim alınarak Bursa Tarım İl Müdürlüğü kampüs alanında bulunan ipekböceği yumurta üretim tesislerine nakledilmektedir. Her üretim döneminin sonunda yumurta üretiminin ön aşamaları, Bursa ve yakın köylerden gelen kadınların iş gücüyle gerçekleştirilerek saf ve ortalama 5000-6000 kutu hibrit ipekböceği yumurta üretimi yapılmaktadır. Koza ürününün destekleme kapsamında olması ve kısa bir sürede (35-40 gün) elde edilebilmesi, diğer tarımsal faaliyetlerin işgücü gereksiniminin az olduğu zamanda yapılabilmesi ve düşük gelirli küçük aile işletmelerine ek gelir sağlaması önemli ayrıcalıklardandır (Şahan, 2011, Roy ve Sarkar, 2015). Günümüzde ülkemizde ve dünyada tüketiciler bilinçlenmiştir. Bu nedenle organik ürünlere olan talep artmıştır. Zaman içerisinde bu talebin daha da artacağı düşünülmektedir. İpekböceği üretimi çevreye zarar vermemektedir. Bu nedenle önemi gittikçe artmaktadır. Özellikle kadın işgücünün ağırlıklı olarak değerlendirilmesi ülkemizde olduğu gibi ipekböcekçiliğinin yoğun yapıldığı ülkelerde çok önemli bir alan oluşturmaktadır. Kadınların titiz ve özenli çalışması, bu özelliklerin gerekli olduğu ipekböcekçiliği sektörünün her aşamasında kadınlar için istihdam yolları açmış ve kadınların söz hakkına sahip olmalarını sağlamıştır (Pillai ve Shanta, 2011).

İpekböcekçiliğinde üretim genellikle evlerde yapılmaktadır. Türkiye’de kadınlar bu üretim dalında etkin rol oynamaktadırlar. Kadın işgücünün kırsal kalkınmada kullanılmasında ipekböcekçiliği çok önemli bir faaliyet alanı olarak görülmektedir (Gürbüz ve Bayar, 2019, Nisar ve ark., 2012).

İpekböcekçilik farklı faaliyetlerden oluşmaktadır. İlk olarak tarımsal faaliyetlerle başlayan dut yetiştiriciliği, ipekböceği yumurtası üretimi, larva besleme, koza üretim ve hasadı ve ardından tekstil sanayisini de içine alarak ipek ve ipekli ürünler üretimi (büküm, çözü, boyama, baskı, ipek kumaşın terbiyesi, dokuma) gibi birbirine bağlı işlemlerden oluşan oldukça uzun bir üretim zinciri oluşturur. Bu üretim zincirinde öncelikle kırsal alanda ve ardından sanayide binlerce kişiye iş imkanı yaratılmaktadır (Savithri ve ark. 2013, Bharathi, 2016). Üretilen

her kg ham ipek 11 kişiye kadar istihdam yaratmaktadır ve genel olarak ipekböceği yetiştiriciliğinde çalışanların 6 kişiden fazlası kadındır (Lakshmi and Chandrashekharaiah, 2007). Kırsal nüfusa istihdam ve gelir sağlaması ve özellikle ipekli ürünlerin ihracı ile döviz kazandırması nedeniyle ipekböcekçilik ülkelerin ekonomik gelişiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Yaş koza mamul madde haline gelinceye kadar yaklaşık 14 kat katma değer artışı sağlamaktadır (İnalçık, 2013, Şahan ve Karagözoğlu, 2009).

İpekböceği yetiştirmede en önemli aşama yumurta üretimidir. Ticari koza üretimi Türkiye'nin birçok bölgesinde yapılmakla birlikte damızlık koza ve yumurta üretimi 1888 yılında kurulan "Harir Darüf Talimi" adlı okulun eğitime başlayarak uzman yetiştirmesinden itibaren Bursa'da yapılmaktadır. Türkiye kendi ipekböceği yumurtasını Pastör tarafından geliştirilen yöntemle göre pebrin hastalığından arı olarak üretmektedir. Üretimi elinde mevcut 4 saf hattan elde ettiği yumurtalar ile sağlayan Türkiye, dünyada ipekböceği yumurtası üretebilen 7 ülkeden birisidir (Şahan ve Akbaba, 2020).

Çalışmanın giriş bölümünde Anadolu'da ipekböcekçiliğinin tarihsel gelişimine değinilmiştir. Daha sonraki bölümlerde ipekböceği yetiştiriciliğinin her aşamasında kontrol edilen damızlık koza yetiştiricileri örneklenmiştir. İpekböceği yetiştiriciliği, ardından damızlık kozaların elde edilmesi aşamasında, sonrasında saf ve hibrit yumurta üretiminde ve Bursa köylerinde hayata geçirilen ipek halı dokumasında kadın istihdamı ve demografik özellikleri yapılan anketlerle ortaya konularak sonuçlar yorumlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Araştırma materyalini üreticiler ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiş veri seti oluşturmaktadır. Öncelikle konu ile ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde yapılmış çalışmalar incelenerek araştırmanın giriş bölümü olan teorik kısmı oluşturulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde ise saha çalışmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmanın;

1. Bursa'nın Büyükşehir İlçesi'nde 2, Bolu'nun Göynük İlçesi'nde 6 üreticinin,
2. Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik)'nin kayıtlarından ulaşılan 137 kadın işçinin ve
3. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin desteklediği 'Bursa İpeği Hayat Buluyor' projesi kapsamında çalışan 35 kadın işçiden elde edilen veriler materyal olarak kullanılmıştır.

Yöntem

İpekböceği Türkiye'nin her yerinde yetiştirilebilmesine karşın damızlık koza üretimi başta Bursa, Bolu ve Eskişehir illerinde yapılmaktadır. Çalışmanın damızlık koza üretimi ile ilgili bölümü, Bursa'nın Büyükşehir İlçesine bağlı Örencik köyü ve Bolu'nun Göynük İlçesi'nde Kozabirlik'in anlaşmalı olduğu tecrübeli üreticiler ile yürütülmüştür. Bu yerlerin seçiminde tarımsal üretimin ve dolayısı ile tarımsal ilaç kullanımının az olması göz önüne alınmıştır. Damızlık ipekböceği yetiştiriciliği yapan üreticiler her hafta en az iki kez kontrol edilerek

verim ve kaliteyi etkileyen bakım ve çevre koşullarının optimal olması sağlanmıştır (Krishnaswami et al.,1973). Çalışmada, 2 ayrı yörede damızlık koza üretimi yapan üreticilere tam sayım metodu uygulanarak (Sarkar ve ark., 2017, Ray ve Mandal, 1997) 8 kadın üretici ile anket yapılmıştır. Kadın işgücünün sektördeki yeri ve önemini ortaya koymak amacıyla iki aşamadan oluşan (Demografik veriler ve işgücünün oransal dağılımı) anket formu hazırlanmış ve 2019 yılının Mayıs- Haziran aylarında üretim işletmelerine gidilerek yüz yüze görüşmeler sırasında anketler uygulanmıştır. Anket sorularına verilen yanıtlardan damızlık koza üreticilerinin demografik yapıları ve üretim aşamasında kadın işgücünün rolü incelenmiştir. Bunun yanı sıra aynı yılın Temmuz ayında Kozabirlik'in ipekböceği yumurta üretim işletmesinde sigorta kapsamında çalışan kadın işçiler tam sayım yöntemi ile ziyaret edilerek çalışmaları izlenmiş, yaş ve eğitim durumlarına ait veriler Kozabirlik'ten elde edilmiştir (Çizelge 3 ve 4). Araştırma kapsamında uygulanan anket formu için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu) 'ndan 03.06.2020 tarih ve 2020-03 oturum sayısı kararıyla onay alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Damızlık koza üretiminin yapıldığı işletmelerin demografik özelliklerine ait saptamalar Çizelge 1 'de verilmiştir.

Çizelge 1. İşletmelerin demografik özellikleri

İşletme Sahibinin Cinsiyeti	Yüzde (%)	İşletme Sahibinin Medeni Durumu	Yüzde (%)
Kadın	12.5	Evli	87.5
Erkek	87.5	Bekar	12.5
İşletme Sahibinin Yaşı		İşletme Sahibinin Eğitim Durumu	
25 ve altı	12.5	İlköğretim	62.5
26-35	-	Lise	37.5
36-45	25	Lisans	-
46-55	50	Lisansüstü	-
55 ve üzeri	12.5		

Çizelge 1'in incelendiğinde işletmelerde işletme sahiplerinin çoğunluğunun erkek (%87.5) ve evli (%87.5) olduğu görülmektedir. Dul ya da Kozabirlik ile üretim sözleşmesi yapmış kadınların oranı ise %12.5 dur (Çizelgede dul değil, bekar yazıyor.). Araştırmaya katılanların yaş dağılımlarını incelediğimizde ise %50 lik bir oranla (46-55 yaş ortalaması) en yüksek oranın orta yaş grubu olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmaya katılmış işletme sahiplerinin yarısının (%50) orta yaş grubunda (46-55 yaş) olduğu belirlenmiştir. Orta yaş grubunu %12.5'lik bir pay ile 36-45 arası yaş grubu izlemiştir. Köylerde çok genç nüfusun eğitim ve çalışma için şehirlere kaydığı göz önüne alındığında (Gürbüz ve Özkan 2020), araştırmaya konu olan işletmelerde nüfusun köy nüfusu yaş ortalamasına göre nispeten genç olduğunu göstermektedir. Üretimin yılda 5-8 kez yapılabildiği Hindistan'da, ipekböceği yetiştiriciliğinde 30 yaşın üzerindeki kadınların oranı %98, erkeklerin oranı ise %95'dir. Ayrıca kız çocukların işgücüne katkıları erkek çocuklarınkinden iki kat daha fazladır (Roy ve

Sarkar,2015).Türkiye’de ipekböceği yetiştirme sezonu çocukların okul dönemi (ikinci sömestre) ile çakışması nedeniyle çocukların üretime katkısı çok düşük olup, sadece annelerine böcek besleme sırasında yardım etmekle sınırlı kalmaktadır.

Anket kapsamında ayrıca katılımcıların eğitim seviyeleri incelenmiştir. Çalışma alanına üreticilerin eğitim seviyeleri incelendiğinde yarımından fazlasının (%62.5) ilköğretim, geriye kalan %37.5’inin ise lise mezunudur (Çizelge 1). Bu konuda yapılan çoğu çalışmada eğitimin iş gücüne katılımı üzerinde pozitif etkisinin olduğu vurgulanmıştır (Psacharopoulos and Tzannatos, 1989; Mammen and Paxson, 2000; Vlasblom and Schippers, 2004; Karabıyık, 2012; Dayıoğlu ve Kırdar, 2010). Ancak kırsal bölgelerde bu oran tersine yorumlanmaktadır. Bu bölgelerde kadınlar aslında tarımın içinde eşleri ile beraber yer alıp emeklerini değerlendirmelerine rağmen çiftçiliği meslek olarak görmemekte hatta çalıştıkları için eğitimlerini yarım bırakmaktadırlar. Ancak tarımsal üretime katkı veren kadınların gerek üretim sürecinde gerekse kırsal kesimin sosyal ve politik yaşamındaki rolü ve katkıları göz ardı edilmemelidir. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar, tarımsal üretime en az erkekler kadar hatta daha da fazla katkı sağlayan önemli bir emek gücünü oluşturmaktadır.

Kadınlar ipekböcekçiliği faaliyetlerinde önemli bir rol oynadığından, üretimde eşit fırsat sağlayarak özellikle ekonomik yönden kadınlara avantaj sağlamaktadır (Geetha ve Indira, 2011). İpekböcekçiliği hem tarım (ipekböceği) hem de endüstrinin faaliyetlerini birleştiren emek-yoğun sektörlerden biridir. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan ve diğer tarımsal üretim faaliyetlerinin az olduğu bölgelerde kadınlara istihdam oluşturmaları ve ek gelir yaratması açısından önem taşımaktadır. (Best and Maier, 2007; Bhatta and Rao, 2003; Vijayanthi, 2002). Bu çalışma, ülkemizde öncelikle kadınların ipekböceği yetiştirme faaliyetine karar vermede etkin olduğunu göstermiştir. Türkiye’de ipekböcekçiliği yılda bir kez ilkbahar döneminde yapıldığı için üreticilerin büyük bölümü evlerinde boşaltıp hazırladıkları odalarda yapılan ev merkezli bir üretim olduğu için kadınların kararı önem taşımaktadır (Nisar ve ark., 2012). Çizelge 2’de ipekböcekçiliği yetiştiriciliğinde kadın ve erkek işgücünün oransal dağılımı verilmiştir.

Çizelge 2’den de görüleceği üzere yetiştiricilik aşamalarının çoğunda kadın üreticiler aktif olarak çalışmaktadır. İpekböceği yetiştiriciliğinin tüm aşamaları değerlendirildiğinde işlerin %66.77 sinin kadınlar, %33.23 ün ise erkekler tarafında yapıldığı görülmektedir. Özellikle uzmanlık ve titizlik gerektiren genç ipekböceği devresinde kadınların hassas bakımıyla bu dönem gereği gibi tamamlanabilmektedir. Erkekler ülkemizde yaşlı ve yüksek boylu olan dut ağaçlarının budanması ve dezenfeksiyon işlemleri dışındaki faaliyetlerde sadece küçük katkılarla üretim sürecine katılmaktadırlar. İpekböcekçiliğinin yoğun olarak yapıldığı diğer ülkelerde de yetiştiriciliğin tüm aşamalarındaki kadın emeğinin payının % 60 olduğu bildirilmektedir (Kasi, 2011.; Sakar ve ark., 2017; Bukhari et al., 2019.). İpekböceği yetiştiriciliğinde ülkemizde kadınların emek ve katkıların daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. İpekböcekçiliği yetiştiriciliğinde kadın ve erkek işgücünün oransal dağılımı

Üretim Aşamaları	Kadın (%)	Erkek (%)
Genç ipekböceklerinin (1., 2., 3. yaşlar) beslenmesi	88.75	11.25
Olgun yaştaki ipekböceklerinin (4. ve 5. yaşlar) beslenmesi	63.75	36.25
Yaprakların toplanması, sıyırılması ve saklanması	51.25	48.75
Yaprakların kıyılması	88.12	11.88
Böcek besleme yerinin (yatağının) temizliği	70.00	30.00
Uyku döneminde bakım, kireç uygulaması	88.12	11.88
Askıların yapımı yerleştirilmesi ve askı döneminde bakım	66.87	33.13
Koza hasadı	80.62	19.38
Besleme odalarının temizliği	97.50	2.50
Badana ve dezenfeksiyon	16.25	83.75
Dut ağaçlarının bakımı ve budama	23.12	76.88
GENEL TOPLAM (%)	66.77	33.23

Üreticilerin damızlık kozaları elde etmesinin ardından Kozabirlik tarafından üreticilerden direk teslim alınarak yumurta üretim işletmesine getirilen kozalar; saf ve hibrit ipekböceği yumurtası üretimi için birçok işlemde geçirilmektedir: kozaların kesimi ve krizalitlerin erkek ve dişi olacak şekilde ayrılması, çıkan kelebeklerin toplanması, ardından ırklar arasında ve ırklar içinde yapılan kelebeklerin çiftleştirilmesi işlemleri çizelge 3 ve 4’de demografik özellikleri tanımlanan sözleşmeli kadın işçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yumurta üretiminin diğer aşamaları da Kozabirlik’in daimi kadrosunda yer alan kadın işçilerin çalışması ile tamamlanmaktadır. Çizelge 3’de ipekböceği yumurta üretiminde istihdamı sağlanan toplam 137 genç kız ve kadına ait yaş dağılımları verilmiştir Yumurta üretiminde çalışan kadınlara asgari ücret ödenmekte, sosyal güvenlik haklarından yararlanabilmektedirler. Dünyada sadece 7 ülkede gerçekleştirebilen ipekböceği yumurta üretiminde de kadınların istihdamının önemli olduğu bilinmektedir. Nitekim, Usha Rani (2007), koza kesme, cinsiyet ayrımı ve yumurtaların kuluçka işlemlerinin sadece kadın emeği ile yapıldığını bildirmektedir.

Çizelge 3. İpekböceği yumurta üretim aşamalarında çalışan kadın işçilerin yaş dağılımları

Yaş	Sayı	%
-20	50	36.5
21-40	55	40.1
41-60	32	23.4
60-	-	-

Çizelge 4’de görüleceği üzere, lise ve üniversite mezunu kızların oranı %70 den fazla olup, bu sayede kızların sosyal güvenlikleri de başlatılmış olmaktadır. Üretim öncesinde önce kadınlar sağlık kontrolünden geçirilmekte ve kadınlara iş güvenliği eğitimi verilmektedir. Özellikle tecrübe gerektiren cinsiyet ayrımında çalışan kadınlar eğitim almış ve çoğunlukla uzun yıllar bu aşamada görev almışlardır.

Çizelge 4. İpekböceği yumurta üretim aşamalarında çalışan kadın işçilerin eğitim düzeyleri

Eğitim	Sayı	%
İlköğretim	27	19.7
Lise	95	69.4
ÖnLisans-Lisans	15	10.9

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Bursa ipeğini yeniden canlandırmak için 2013 yılında ‘Bursa İpeği Hayat Buluyor’ projesi başlatılmıştır. İlk olarak 1790 yılında kurulan ve kuruluşunda 270 kişinin istihdam edildiği Muradiye İpek Fabrikası bu proje kapsamında yeniden üretime başlamıştır. Projenin ikinci kısmında ise tarihi ipek dokuma fabrikası, Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak hizmete açılmıştır. Bursa’nın en fazla göç veren dağ ilçeleri ile İnegöl’ün İhsaniye Köyü’nde dut yetiştiriciliğinin yaygın olduğu 16 noktaya dokuma atölyesi kurulmuştur. Böylece üretilen ipek, dokuma eğitimi alan köylü kadınlar tarafından halılara dönüşmeye başlamıştır. Kozadan ipek çekimi geleneksel yöntemlerle 35 kadın tarafından yapılmaktadır. Çekilen bu ipeğin boya ve pişirme işlemleri Büyükşehir Belediyesi tarafından Bursa’daki bir boyahanedeki yapıldıktan sonra elde edilen ipekler yine belediye tarafından Bursa’nın 16 köyünde kurulan atölyelerde ipek halının iç ve dış talebine bağlı olarak ortalama 400 kadın işçi tarafından halı olarak dokunmaktadır. Bu kadınların yaklaşık %60’ı 18-50 yaş arasında, çoğunluğu ilkököl mezunu olup dokudukları ipek üzerinden ücret almaktadırlar. Bu kadınlar aynı dönemde gerek kendi gerekse diğer işletmelerde çalışıp bu işlerin hafiflediği dönemlerde atölyedeki halı dokumalarını sürdürmektedirler. Halı dokuma işlemi ortalama 4-6 ayda tamamlanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, ipekböceğinin kırsal alandaki kadın istihdamına olan katkısı ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. İpekböceği üretimi; Türkiye gibi işgücünün yoğun olduğu ülkeler için çok uygun olup ek gelir sağlayarak kırsaldan kente göçü azaltacak önemli bir iş koludur. Hindistan gibi ipekböceği üretiminin yoğun olduğu ülkelerde yılda birden fazla yetiştiricilik yapılabildiği için ipekböcekçiliği asıl geçim kaynağı olan bir tarımsal üretimdir. Kadınların öncü olduğu bu bölgelerde örnek köyler rol model olarak kullanılmıştır (Kasi, 2013). Kadınların eğitimi ve bazı konularda uzmanlaşarak kendilerine ve çevrelerine katkı sağlamaları toplumların gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Metha ve Sethi tarafından 1997 yılında yapılan bir araştırmada kadınlar, dünya nüfusunun yüzde ellisinden fazlasını, işgücünün üçte birini ve tüm çalışma saatlerinin yaklaşık üçte ikisini gerçekleştirmektedirler. Ancak birçok ülkede kadınlar çoğunlukla örgütlenmemiş sektörlerde çalışmaktadırlar. Bu daha çok tarımsal faaliyetler için geçerlidir. İpekböcekleri, dünyada emek yoğun tarımsal endüstrinin önemli potansiyellerinden biridir. Bu nedenle de kadınların bu sektörde çok önemli bir rol oynaması doğaldır. Kadınların sabrı, azmi, özenli tutumu ve yeni teknolojilere adaptasyonu, ipekböceği ve ipek üretimindeki faaliyetlerde onları daha baskın hale getirmiştir. Bu çalışma, kadınların ipekböceği üretiminde, dut yetiştiriciliğinden İpek dokumaya, yaklaşık% 90 oranda aktif rol aldıklarını ve başarılı olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Teşekkür Bilgi Notu

Bu çalışmanın yürütülmesinde verdikleri katkı ve destekler için Kozabilik yetkililerine teşekkür ederiz. Bu makale kapsamında uygulanan anket formu için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu) 'ndan 03.06.2020 tarih ve 2020-03 oturum sayısı kararıyla onay alınmıştır. Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında her hangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anonim. 2008. The Pearl of The Bursa Bazaar- Kozahan. İstanbul.
- Anonim 2019, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2019. Kuru Koza, İpek Halı, İpek ve İpek Ürünleri İthalat – İhracat Değeri
- Bhatta, R. ve Rao, K.A. 2003. Women's Livelihood in Fisheries in Coastal Karnataka, India. *Indian Journal of Gender Studies*, 10: 261-278
- Best, M.L. ve Maier, S.G. 2007. Gender, Culture and ICT use in Rural South India. *Gender Technology and Development*, 11: 137-155.
- Bharathi, 2016. Sericulture Industry in India - A Source of Employment Generation. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science (IJAERS)*, 3(10): 144-147.
- Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M.G. 2010. Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler, *T.C. DPT ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu* 5: 34.
- Geetha, G.S. ve Indira, R. 2011. Silkworm Rearing by Rural Women in Karnataka: A Path to Empowerment. *Indian Journal of Gender Studies*, 18: 89-102.
- Günay, N.A. 2013. Yavuz Sultan Selim'in İpek Ambargosu. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, 12: 166-173.
- Gürbüz, B. ve Bayar F. 2019, Knowledge Management System for Agriculture; A Case Study from Bursa Province, *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 33(1): 1-13.
- Gürbüz, I.B. ve Ozkan. G. 2020. Integrated Environmental Impact and Risk Assessment In Rural Women Entrepreneurs Environmental Science and Pollution Research. DOI: 10.1007/s11356-020-08753-w
- İnalçık, H. 2013. Osmanlı ve Modern Türkiye, -Araştırmalar-. *Timaş Yayınları*. İstanbul. s.328.
- Karabıyık, İ. 2012. Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Yıl 2012, XXXII, (I): 231-260.*
- Kasi E., 2013. Role of Women in Sericulture and Community Development: A Study from a South Indian Village, *SAGE Open July-September 2013* pp.1–11.

- Krishnaswami S., Narasimhanna MN. Suryanarayan SK. Kumararaj S.,1973. Manuel of Sericulture Silkworm Rearing *FAO Rome* pp.68-71
- Lakshmi, H. and Chandrashekharaiyah. 2007. Identification of breeding resource material for the development of thermo-tolerant breeds of silkworm, *Bombyx mori* L. *Journal of Experimental Zoology, India*, 10: 55-63.
- Mammen, K., and Paxson, C. 2000. Women's Work and Economic Development, *The Journal of Economic Perspectives*, 14(4): 141-164.
- Metha S. Sethi N., 1997. Targetting Women for Developing, *Social Welfare*, 43(10): 14-16.
- Nisar, G., Kamili, A., Baqual, A.S., Sharma, M.F., Dar, R.K. and Khan, I. L. 2012. Indian Sericulture Industry with particular reference to Jammu and Kashmir. *International Journal of Advanced Biological Research*, 2(2): 194-202.
- Peker, E. H. 2013. Bursa İpekçiliginden Bir Kesit. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, s.266-273.
- Pillai M. And Shanta, N. 2011 ICT and Employment Promotion Among Poor Women How Can We Make It Happen? Some Reflections on Kerala's Experience. *Indian Journal fo Gender Studies* 18(1446).
- Psacharopoulos, G.,Tzannatos Z. 1989. Female Labor Force Participation: An International Perspective, World Bank Research Observer, *World Bank Group*, 4(2): 187-201.
- Rani U. 2007. Employment Generation to Women in Drought Prone Areas: A Study With Reference to the Development of Sericulture in Anantapur District of Andhra Pradesh. *Journal of Social Science* 14(3): 249-255
- Ray, G.L. and Mondal, S. 1997. Research Method in Social Science and Extension Education, *Naya Prakash, Calcutta*.
- Roy, P. and Sarkar, R. 2015. Work Participation and Income Generation from Sericulture: A Case Study of Alomtola Village of Kaliachak-II Block in Malda District, West Bengal.
- Rukhari R. KourHimpreet K. Aziz A. 2019. Women and the Indian Sericulture Industry, *International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences*. 8(5): 857-871.
- Sarkar K., M. Mahasankar, A. Ghosh, 2017, Critical Analysis on Role of Women in Sericulture Industry, *International Journal of Social Science Citation IJSS*: 6(3): 211-222.
- Savithri, G., Sujathamma, P., and Asha, K. V. 2013. Silkworm *Bombyx Mori* an Economic Insect. *International Journal of Science and Research*, 2: 535-537.
- Şahan, Ü. ve Kara, M. 1996. Türkiye İpekböcekçiliğinin Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Hayvancılık 96 Ulusal Kongresi*. s.556-563.
- Şahan, Ü. 2011. İpekböcekçiliği, İpekböceği Yetiştirme ve Islahı, Koza Üretimi, Ham İpek, Yumurta Üretimi, Hastalıklar ve Dut Yetiştirme, *Dora Yayınları*, 69(1) Bursa.
- Şahan, Ü. and Karagözlüoğlu, A. 2009. Türkiye İpekböcekçiliği ve İpekçilik Milli Komitesi 2009 Yılı 2. Yürütme Kurulu Toplantı Raporu. pp 1-6.

- Şahan, Ü. 2013. Geçmisten Günümüze İpekböceği Yetiştiriciliği ve İpekçilik. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, Aralık: s.40-46.
- Şahan Ü. Akbaba, A. 2020. İpekböceği Yetiştiriciliği, Mevcut Durum, Karşılaşılan Sorunlar ve Gelecek. *Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi*. Ankara.
- Vijayanthi, K. N. 2002. Women's Empowerment Through Selfhelp Groups: A Participatory Approach. *Indian Journal of Gender Studies*, 9: 263-274.
- Vlasblom, J.D., Schippers, J.J. 2004. "Increases in Female Labour Force Participation in Europe: Similarities and Differences", Tjalling C. Koopmans Research Institute, Discussion Paper Series 04-12: 1-30.
- Yurtoğlu N., 2017, Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de İpekböcekçiliği (1923-1950), *Journal of Modern Turkish History Studies XVII/34* (2017-Bahar/Spring), s. 159-189.

